

- бая творческая личность, даже воспроизводя действительность, стремится быть оригинальной и не походить на других. Следствием этого может явиться все возрастающая и причудливо меняющаяся условность образа изображаемого объекта, все больший отлет от его реалистического (документального) изображения.
10. В высокой степени удачные изображения разного рода условностей конкретной социальной группы встречаем в великом произведении американской писательницы Маргарет Митчелл «Унесенные ветром» (См.: Митчелл М. Унесенные ветром. Т. 1. — М., 1986. — С. 222 и сл.). В научных работах по данной проблематике условности иногда имеются «кастовыми законами», причем «каста» понимается не в строгом значении этого слова (конкретная страта в социальной структуре древней Индии), а тождественно социологическим понятиям «социального слоя», «социальной группы» и т.п. (См., например: Руцких С. А. Кастовые законы традиционного общества //www.glazev.ru/forum/viewtopic.php?t=1725&vi... По тексту работы кастовые (групповые) законы часто имеются «условностями»).
11. Последующий фрагмент не предполагает понимания условности договора в значении «договора под условием», т.е. договора, реализация которого в целом либо в отдельных положениях зависит от наступления специально оговоренных в нем обстоятельств.

УДК 342.726-053.6:316.752

Н. М. Крестовська

ДИТИНСТВО ЯК ПРАВОВА ЦІННІСТЬ

Аксіологія дитинства є порівняно новим напрямом у ювенальних дослідженнях. Свідченням інтересу до цієї проблематики є заснування наукового семінару «Культура дитинства: норми, цінності, практики» у Російському гуманітарному державному університеті [10]. Одна з перших спроб ціннісного філософського підходу до дитинства здійснена В. П. Зінченком. Ставлячи питання про те, чи є дитинство абсолютною або релятивістською цінністю, він чесно визнає, що дуже важко сподіватись на позитивну відповідь. Адже у традиціях нашого суспільства зазвичай було жертвувати молодим поколінням заради світлого майбутнього, а дитинство та молодість розглядалися як недолік, що з роками зникає [6, 168–169]. Аксіологічних питань дитинства торкається у своєму дисертаційному дослідженні А. Г. Кіслов [7]. Разом із тим правові аспекти аксіології дитинства поки що не ставали предметом спеціального розгляду.

Постановка питання про дитинство як правову цінність викликана як загальносоціальними чинниками, так і суто правовими причинами. Серед них — юридизація суспільних відносин, які нещодавно перебували поза правовим впливом, і пов'язане з цим процесом розширення кола правових цінностей. Зокрема, таким новим сегментом правової аксіосфери є дитинство.

Поняття правових цінностей не є усталеним в юридичній науці. Для цілей цього дослідження ми приймаємо концепцію Н. Неновскі, який визначає правові цінності як факти та явища, що лежать в основі права і, як ідеальне обґрунтування права, породжують норми права, закріплюються та охороняються правовими нормами, становлять мету права та його інститутів [11, 177].

«Дитина» та «дитинство» є пов'язаними між собою, але не тотожними явищами, у зв'язку із чим потрібно розрізняти поняття цінності дитини та цінності дитинства. Якщо цінність дітей (хоча під різним кутом зору) незаперечно визнається будь-яким суспільством, то цінність дитинства як певного періоду в житті людини, який сам по собі є неповторним явищем, усвідомлена не дуже давно. У традиційно-аграрному суспільстві основну цінність мають діти, а не стан дитинства, який сприймається як, скоріше, зайвий, непотрібний етап у житті, як шлях, що слід якомога швидше пройти.

Дитинство в досучасному суспільстві — це епоха залежності, що виразилося, серед іншого, в походженні та значенні тих слів, якими позначався вік дитинства. Так, у правових пам'ятках Київської Русі та інших державних утворень, які виникли після її розпаду, дитина позначалася словами «отрок», що означало особу, яка не говорить, не має права слова. Російське слово «ребенок» теж етимологічно походить від слова «раб». Залежне ставлення дитини знецінювало вік дитинства як пору в житті людини. Додамо, що висока дитяча смертність не дозволяла дивитись на дитинство як на щось стабільне, скоріше як на скороминуще і тому не варте уваги. А. Г. Кіслов у своєму дисертаційному дослідженні робить висновок, з яким не можна не погодитись: в рамках традиційного суспільства (або архаїчної культури — в авторській термінології) панує погляд на дитинство як на межу між буттям та небуттям [7, 237].

Інша справа — діти, нащадки, потомство. Потреба людини в самоідентифікації, серед іншого, полягає в тому, що батьківство (принаймні в традиційних суспільствах) сприймається як ознака повноцінності суб'єкта (досить згадати чарівні казки східного слов'янства, в т.ч. українські, герої яких йдуть на все, аби стати батьками і мати дитинку). Потреба у безпеці проявляється у тому, що дитина сприймається батьками як своєрідне соціальне страхування на майбутнє («діти — капітал бідняків» [14, 41]) та щоб було кому поховати і здійснити необхідні ритуали. Найяскравіше цей феномен відомий нам по творах Конфуція, який, над усе цінуючи ритуал, вважав, що шанування батьків дітьми є праведним життям у відповідності з ритуалом [8, 21–22]. Соціологічні дослідження показують, що в народній свідомості і в нашому суспільстві практично до початку XX ст. було укорінене уявлення про безмежний борг та відповідальність дітей щодо батьків і повну безвідповідальність батьків перед дітьми [2, 132] (рудименти такого ставлення залишаються і посьогодні).

Саме ці потреби-цінності у дітях домінують у традиційному суспільстві. Дитинство як таке не апологізується, не сприймається як окремішність від світу дорослих. Саме тому, як це помітив Ф. Ар'єс, у середньовічних зображеннях дитина виглядає як маленький дорослий [1, 132] (що простежується і по православній іконографії, можливо, навіть більше, ніж у західному варіанті християнства).

Потрібно-ціннісний аспект дитинства суттєво змінюється у Новий час, але тільки для вищих класів. Нижчі класи зазнають змін у набагато повільнішому темпі, довгий час залишаючись у системі цінностей традиційного суспільства. Для вищих класів, що відчувають потребу у творчості, дитинство набуває

характеру проекту, який виконується дорослими. Дитина сприймається як чистий аркуш паперу (вираз Дж. Локка), заповнення якого залежить від творчих зусиль батьків та інших вихователів, які мають докладати для цього спеціальних зусиль. Тобто власної цінності дитинство не мало і тоді. Не випадково, що навіть в часи Просвітництва, коли вже з'явилися науково обґрунтовані педіатрія та орієнтована на дітей педагогіка, за дітьми не визнаються особливі права, права, що належать тільки їм. Дитина сприймалась як лише майбутня, потенційна людина. Януш Корчак влучно назвав це трактування дитинства — «дитина ще не...» (не є, а буде, не може, а зможу, не знає, а узнає) [9, 40].

Лише окремі видатні мислителі і лише в добу Нового часу поставили питання про самоцінність дитинства. Так, Є. Дюринг писав: «Юнацькі роки не суть тільки засіб для досягнення більш зрілого віку, але вони — мета і засіб самі по собі» і сподівався, що колись думка про те, що дитина не є лише об'єктом виховання, стане загальноприйнятною [4, IX, 64]. На рубежі XIX–XX ст. ідеологи вільного виховання Еллен Кей, Людвіг Гурлітт, Януш Корчак, Костянтин Вентцель розробили теорію прав дитини, яка й стала наріжним каменем для формування правового статусу дитини, а згодом і ювенально-правової аксіології.

Цінність дітей значно зросла, на нашу думку, під впливом декількох різноспрямованих факторів, серед яких: гуманітарні катастрофи XX ст., які спричинили демографічні кризи; формування системи соціального забезпечення, у зв'язку з чим діти більше не розглядаються як своєрідне страхування старості; зниження репродуктивних можливостей населення у розвинутих країнах (де для багатьох сімей народження дитини є недосяжною мрією); зростання витрат на виховання дитини, нарешті, формування третього покоління прав людини — прав колективних суб'єктів та соціальних спільнот. Прийнята абсолютною більшістю країн світу Конвенція про права дитини акцентує увагу на тому, що діти теж є носіями прав людини. Вони не є власністю їх батьків або держави, вони не є просто об'єктами турботи, вони не є потенційними людьми, вони вже зараз — індивіди з власними поглядами, почуттями і правами.

Крім того, що переоцінці піддані діти, є глобальний фактор, який впливає на переоцінку самого дитинства як пори в житті людини. Як правильно вказує В. С. Стюпін, людство переходить до нових форм цивілізаційного буття (техногенної цивілізації) [13, 34]. Інформаційна революція по-новому ставить питання про трансляцію від старшого до молодого покоління знань, норм і культури взагалі. В доінформаційному суспільстві минулий життєвий досвід був єдиною можливою базою соціалізації дитини, яка мала засвоїти та в подальшому копіювати його. В наш час значимість минулого досвіду (принаймні в суто продуктивно-технологічному розрізі) обвальюно знижується: так, можна прогнозувати, що за декілька років такий важливий для всієї історії людства цивілізаційний параметр, як паперові носії інформації, поступиться місцем електронним носіям. В інформаційному суспільстві найбільш значущим стає інноваційний, а не традиційний компонент культури, здатність особи та суспільства в цілому відповідати технологічним викликам.

У сучасному суспільстві дитинство постає як найбільш значущий період в житті людини. Т. Д. Попкова вказує, що тільки дитинство володіє своїми потенційними можливостями в розвитку і становленні індивіда як біологічно досконалого організму, як істоти, здатної до засвоєння колосального обсягу знань, як індивідуальності в прояві закладених природою потенцій, як особи, здатної до саморозвитку [12, 223]. Інакше кажучи, саме дитинство за своєю природою є періодом життя людини, який має найбільше інформаційне навантаження та найбільший інноваційний потенціал. Крім таких квазіматеріальних цінностей, дитинство, як це відомо з часів раннього християнства, є порою духовної чистоти: «Хто Божого Царства не прийме, як дитя, той у нього не ввійде!» [5, 18: 17], що само по собі теж є цінністю.

Унікальні властивості дитинства в наш час набувають характеру правових цінностей, що закріплене як на міжнародному, так і на національному рівні. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, прийнята 30 вересня 1990 р., визначає: «Діти світу невинні, вразливі і залежні. Вони також цікаві, енергійні і сповнені надій, їх час повинен бути часом радості і миру, ігор, навчання, росту, їх майбутнє повинно ґрунтуватися на гармонії та співробітництві» [3, п. 1]. У розвиток цих постанов в Україні ухвалено Закон «Про охорону дитинства», сама назва якого надає дитинству — порі життя людини до досягнення повноліття — характеру цінності, що підлягає правовій охороні.

Отже, сучасне право визнає не тільки дітей, але й дитинство як правову цінність, обумовлену унікальними властивостями дитини, якими є: невинність, вразливість, енергійність, сподівання, зацікавленість. Дитинство має зайняти місце поряд з такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. І якщо в різних правових культурах вказані цінності мають різну «вагу», то діти і дитинство, можливо, є тими загальними цінностями, які здатні об'єднати все людство.

Література

1. Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / Пер. с фр. Я. Ю. Старцева при участии В. А. Бабинцева. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. — 416 с.
2. Вишневский А. Г. Серп и рубль. Консервативная модернизация в СССР. — М.: ОГИ, 1998. — 432 с.
3. Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей: Прийнята на Всесвітній зустрічі в інтересах дітей, ГА ООН, 30 вересня 1990 р. //zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_075 (перегляд 23.09.2007)
4. Дюринг Е. Цепность жизни / Пер. с 4-го нем. изд. Ю. М. Антоповского. — С.Пб.: Типо-литогр. Вольфа, 1894. — 222 с.
5. Євангелія від Луки.
6. Зинченко В. П. Детство — ценность, а не объект проектирования и воспитания // Общественные науки и современность. — 2006. — № 1. — С. 168–174.
7. Кислов А. Г. Оправдание детства: от правок к праву. — Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. профсоюзно-пед. ун-та, 2002. — 262 с.
8. Конфуций. Уроки мудрости. — М.: Эксмо-пресс; Х.: Фолио, 1998. — 957 с.
9. Корчак Я. Как любить ребенка / Пер. с пол. Е. Зениной и Э. Тареевой. — М.: Книга, 1980. — 117 с.
10. Культура детства: нормы, ценности, практики //childcult.ruh.ru (просмотр 23.09.2007).

11. Пеневски П. Право и ценности: Пер. с болг. — М.: Прогресс, 1987. — 245 с.
12. Попкова Т. Д. Философско-антропологические аспекты детства // Антропологические основания теоретического мышления: Материалы науч. конф. (г. Екатеринбург, 16–17 нояб. 2004 г.). — Екатеринбург, 2005. — С. 223–225.
13. Стёпин В. С. Теоретическое знание. — М.: Прогресс-традиция, 2003. — 744 с.
14. Шульц Т. Цепность детей // Thesis. — 1994. — Вып. 6. — С. 37–49.

УДК 340.111.5:316.752

А. М. Чувакова

ЮРИДИЧЕСКИ ЗНАЧИМЫЕ УСЛОВИЯ: АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Известно, что юридические факты выступают как основания возникновения, изменения и прекращения правоотношений. Между тем зачастую недостаточно наличия одного юридического факта для достижения правовых последствий. Требуется не один, а несколько взаимосвязанных юридических фактов. Такая совокупность юридических фактов традиционно именуется фактическим составом либо юридическим составом [1, 292]. Термин «фактический» используется в данном случае потому, что в отличие от других составов, имеющих юридическое значение (состав правоотношения, состав правонарушения и др.), речь здесь идет о юридических фактах.

Среди отечественных и российских ученых, в той или иной степени занимающихся проблематикой юридических фактов и фактических составов, можно выделить М. М. Агаркова, С. С. Алексеева, Н. Г. Александрова, Д. М. Генкина, Ю. И. Гревцова, О. С. Иоффе, В. Б. Исакова, Н. М. Коркунова, С. Ф. Кечекьяна, О. А. Красавчикова, А. В. Малько, Н. И. Матузова, А. А. Матюхину, В. С. Нерсисянца, П. М. Рабиновича, С. И. Реутова, В. Н. Синюкова, О. Ф. Скакун, А. К. Стальгевича, Р. Ф. Халфину, Е. О. Харитонова, Е. А. Харитонову, Р. А. Ханнанова, В. А. Тарасову, М. Д. Шаргородского, В. М. Шуршалова и др. Точка зрения авторов о понятии фактического состава представляется единообразной и сводится к совокупности юридических фактов, порождающих изменение правовых последствий.

Однако, наряду с юридическими фактами как элементами фактического состава для обеспечения внутренней связи и конкретизации самого состава среди его элементов, существуют юридически значимые условия.

Высказывалось мнение, что только действия представляют собственно юридический факт, а условия составляют юридически значимые обстоятельства [2, 36]. Вопрос о необходимости выделения условий в качестве самостоятельного понятия поднимают В. Б. Исаков [3, 12–13] и А. А. Матюхина [4, 71].

Рассматривая позицию Р. А. Ханнанова по поводу юридически значимых условий, отметим, что он выделяет такую их отличительную черту, как длительный характер. «Юридические условия возникают до появления юридичес-